

НАРОДНІ ТРАДИЦІЇ ХУДОЖНЬОЇ ОБРОБКИ ДЕРЕВИНИ ЯК СКЛАДОВА ЧАСТИНА ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ

Потапкін Віталій Сергійович
викладач кафедри технологічної освіти
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини
м. Умань

Анотація. У статті проведено аналіз окремих видів художньої обробки деревини як складової частини естетичного виховання студентів.

Ключові слова: народні традиції, естетичне виховання, трудове навчання, художня обробка деревини.

Постановка проблеми і аналіз наукових досліджень. Художня обробка як народне ремесло має достатньо велику кількість технік обробки природного матеріалу. У зв'язку з цим варто з'ясувати дидактичну цінність окремих видів художньої обробки деревини для їх обґрунтованого використання у виховній роботі із студентами. Проте, спочатку, необхідно з'ясувати сутність таких понять, як «декоративно-прикладне мистецтво» та «ремесло», оскільки в різних літературних джерелах художню обробку деревини відносять як до ремесла, так і, називають декоративно-прикладним чи ужитковим мистецтвом [9; 1; 7;5 та інші].

В літературних джерелах можна знайти різні тлумачення таких понять як «декоративно-прикладне мистецтво» (останнім часом новомодним стало «декоративно-ужитковим»), «ремесло», «промисел», тощо. Так, В. Горленко і О. Боряк змішують поняття ремесла і промислу, вважають їх складовою частиною декоративно-прикладного мистецтва [10].

С.А.Антонович декоративно-прикладне мистецтво, поряд з монументально-декоративним, оформлювальним і театральним-декоративним, вважає складовою частиною декоративного мистецтва [1;5].

К. П. Духанкін ототожнює декоративно-прикладне мистецтво з кустарним і ремісничим виробництвом [4], а В. Я. Рафаєнко – з народними художніми промислами [8, 3].

Аналіз літературних джерел переконав нас у тому, що найбільш ґрунтований аналіз цієї проблеми проведено у дисертаційному дослідженні В. Д. Мусяєнко [6]. Автор дає наступні визначення вищезгаданих понять, які ми беремо за основу у контексті нашої роботи.

Метою статті є аналіз окремих видів художньої обробки деревини як складової частини естетичного виховання студентів

Декоративно-прикладне мистецтво – це індивідуальне або частково механізоване виробництво речей, що поєднують утилітарно-ужиткові та художньо-декоративні якості [там само, 11].

Самостійними полюсами декоративно-ужиткового мистецтва є ремесло – виробництво ужиткових речей з відсутністю або мінімальною декоративністю, а також декоративне мистецтво, продуктом якого є художні твори без ужиткової направленості.

Народні твори В.Д.Мусяєнко визначає як колективне виробництво певного виду товарної продукції з обов'язковим розподілом праці всередині гурту (стародавній тип колективної організації), цеху (середньовічний тип), мануфактури (організація періоду промислової революції) чи бригади (сучасний тип) та максимально можливим рівнем механізації формотворчих і обов'язковою присутністю ручних оздоблювальних робіт [там само, 10].

Заснований на таких визначеннях перелік видів декоративно-прикладного мистецтва і народних промислів не має внутрішніх протиріч, а значить, і багатозначності.

Щоб детально охарактеризувати можливості художньої обробки матеріалів для виховання естетично-культурного розвитку студентів, необхідно встановити критерії виховної цінності занять народними

ремеслами чи декоративно-ужитковим мистецтвом. На наш погляд такими критеріями можуть бути:

1. Пізнавальна цінність занять окремим видом народного мистецтва. Вона визначається тим об'ємом науково-теоретичних відомостей про оточуючий предметний світ, який засвоюється студентами в процесі нової діяльності, зв'язок цих відомостей із системою знань, які формуються в процесі засвоєння ними предметів художньо-естетичного та практично-трудового циклів.

2. Художньо-культурна цінність – можливість вивчення студентами основ художнього конструювання, композиції і колористики.

3. Естетична цінність – можливість вдосконалення естетичного вигляду виробу через його оздоблення, нанесення декоративної різьби, аплікації тощо.

4. Доступність матеріалів, технологічного оснащення й інструментів для впровадження даного виду мистецтва на базі навчальних майстерень.

Розглянемо тепер з цих позицій практичну придатність до використання з метою естетичного виховання студентів розповсюджених видів народних ремесел: столярства, стельмаства, бондарства, різьблення деревини та її різновидів.

Художня обробка деревини в давнину була невід'ємною частиною роботи теслі, столяра. Столяри виготовляли стіл, стілець, вікна і т.д. Майстрів, які естетично привабливо обробляли дерев'яні вироби називали «червонодеревщиками». Це були люди захоплені не лише ремісничою чи технологічною стороною столярної справи, а й любили свою справу за властивість деревини розкривати свою красу під дією інструменту. Інструмент у майстрів художньої обробки деревини був спеціалізований – ніж-косяк, ложкові різці, стамески-кутики та інші. Столярні вироби завжди були оздоблені різьбленням, оздобленням, фактурою самої деревини. У функціональні здібності майстра-столяра завжди входило естетичне та

художнє оздоблення столярного виробу. Незважаючи на це окрема група деревообробних ремесел, таких як: теслярство (зведення житлових та інших будівель), стельмаство (виготовлення транспортних засобів та деталей до них), бондарство (виготовлення ємностей) мають обмежені можливості для естетично-культурного розвитку студентів. Це пояснюється тим, що в технології виготовлення об'єктів цих ремесел процес декорування чи художнє оздоблення практично відсутнє або ж мінімальне. Головний акцент тут робиться на техніку виконання спеціальних об'єктів чи деталей. Крім того інструменти та обладнання, а також рівень складності виконуваних робіт свідчить про низький розвиваючий потенціал цих ремесел в контексті художньо-естетичного розвитку учнів.

Художня обробка деревини – найдавніший вид декоративно-прикладного мистецтва. Його характерна особливість – велика різноманітність функціонального призначення і способів декорування виробів. Декоруванням оздоблюються будівлі й транспортні засоби, меблі й посуд, музичні інструменти й іграшки. Деревина з давна є улюбленим конструкційним матеріалом для українських майстрів, основою народного мистецтва було і залишається глибоке знання механічних властивостей та декоративних якостей порід деревини.

В художній обробці деревини одні технічні прийоми створюють цілісну форму предмета, інші мають лише декоративне спрямування. До формотворчих належать вирізування, видовбування, виточування, бондарні та столярні прийоми обробки деревини.

Видовбування полягає у поступовому вибиранні матеріалу з масиву заготовки, внаслідок чого утворюється заглибина, порожнина або отвір. За допомогою сокири, долота і стамески майстри виготовляють, передусім, побутові предмети: ночви, ступи, черпаки, сільнички тощо [2].

Вирізування (витісування, вистругування) – це одержання побутових речей, посуду, іграшок та інших предметів за допомогою сокири, ножа, струга, різців чи інших інструментів.

Виточування – техніка виготовлення посуду, сувенірів, іграшок, прикрас тощо шляхом зрізування шарів деревини стамесками, фігурними різцями або гачками при обертанні заготовки.

Найпоширенішою технікою обробки деревини при виробництві будівельних деталей, меблів, побутових речей та сувенірів є столярство, яке ґрунтується на утворенні плоских і об'ємних конструкцій за рахунок механічного скріплення чи склеювання окремих деталей.

Різноманітні столярні вироби оздоблюють профілюванням, різьбленням, інкрустацією, аплікацією, випалюванням, розписом тощо.

В художній обробці деревини найпоширенішою технікою оздоблення є різьблення. Воно поділяється на плоске, плоско-рельєфне, контр-рельєфне, рельєфне, ажурне та об'ємне.

Найбільш доступним і цікавим для студентів та й для учнів будь-якого віку є площинне різьблення. Вважають що основним видом художньої обробки деревини є плоско-рельєфне різьблення, а всі інші похідними від нього розглянемо спочатку саме цей вид художньої обробки деревини.

Плоско-рельєфні художні роботи по дереву відносять до декоративно-прикладного мистецтва. З цього мистецтва обробки деревини виділяють пласке різьблення, яке лежить в одній площині з фоном виробу, і рельєфну – таку, що виступає над фоном дошки чи виробу в цілому. Плоско-рельєфним називають різьблення, в якого нижчі точки рельєфу розташовані нижче основного фону, а верхні точки знаходяться на його рівні. До неї відносять не лише різьблення на прямолінійних площинах, але й на криволінійних, випуклих та увігнутих.

Фоном називають поверхню виробу, на яку нанесені (різьбленням) прикраси чи зображення рослинного, тваринного чи матеріального світу,

суспільних чи життєвих явищ. Вирізані елементи візерунків, розташовані ритмічно на площині, називають орнаментом. Елементи образів рослинного чи тваринного світу, які входять до орнаменту називають художньо-декоративним узагальненням.

Орнаменти розрізняють геометричні, рослинні, геральдичні і т.д. Отже художня обробка деревини має достатній рівень складності, і тому має відповідну дидактичну цінність стосовно занять із студентами. Разом з тим в основу плоско-рельєфного різьблення закладено значний естетичний потенціал. Так, елементи мотивів, які застосовують в плоско-рельєфному різьбленні, організовують ритмічний ланцюг орнаменту: сітчастий, пов'язаний з розвитком елементів в горизонтальному та вертикальному напрямках; орнаментальну смугу в одному виробі, розвинуту в одному напрямі; розетку – замкнуте коло орнаменту або у вигляді правильного багатогранника тощо. Такий розвиток композиції в художній обробці деревини дає можливість у багато разів ускладнювати зміст виконуваних робіт, що надає їм дидактичної та розвиваючої цінності не лише для учнівської але й студентської молоді.

Техніка плоско-рельєфного різьблення дає змогу студентам в загальному засвоювати основи виробничої діяльності, оскільки досить широко використовується в різних галузях людської діяльності. Так, вказаний вид різьблення широко використовується в художньо-декоративних роботах і не лише кустарного а й промислового виготовлення, прикладному мистецтві, в архітектурі, різних промислових виробках, які за оздобленням відповідають вимогам декоративного мистецтва – утворення композиції, колористики тощо.

Розглянемо більш докладно й інші техніки різьблення відповідно до визначених вище дидактичних вимог.

Геометричне різьблення деревини є найбільш простою технікою оздоблення матеріалу. Геометричне різьблення складається з декількох

елементів, які врізані у фон, в тому числі канавок у вигляді променів різних за формою та вирізаних кутів у вигляді трикутників. За геометричними малюнками вирізають прямокутні та квадратні шашки, трьох - і багатокутники, зірочки, прямі або окреслені по колу.

Технологія виготовлення різьблення відповідає основам художнього конструювання, оскільки роботу починають з творчого задуму, який переносять на папір у вигляді ескізу або спочатку у вигляді художньої замальовки. Ескіз має початковий творчий задум майбутнього різьблення. Після цього виконують креслення, яке виконують креслярським інструментом та за основними правилами побудови геометричних фігур.

Отже різьбяр повинен володіти технікою рисунку та виконанням не лише геометричних побудов, але й кресленням. Готове креслення переносять на заготовку, і лише після цього починають вирізувати.

Контурне або лінійне різьблення на фоні відрізняється від попередніх прийомів різьблення заглибленням ліній орнаменту без світлотіней. Завдяки цьому малюнок утворюється різким та вузьким, особливо, якщо фон темний, але форма і краса ліній надає виразність виробу в цілому.

Контурне різьблення виконують на щільному і темному або чорному фоні світлими лініями за допомогою ножа-косяка, скальпеля або стамески-кутника. Заготовку попередньо шліфують та профарбовують, покривають лаком і, якщо потрібно, полірують, а після цього вирізують малюнок за контуром. Ножом-косяком прорізають контур, в основному вузькою лінією, у два заходи ножа, спочатку з зовнішньої сторони потім з внутрішньої сторони малюнку з нахилом ножа до середини. Сліди зрізів повинні бути чистими біля краю фона не пошкодженими. Отже від різьбяра вимагається не лише точність, але й достатньо велика фізична сила.

Подальша технологія контурної різьби вказує на естетичні можливості цього виду різьблення. Так, природній колір ліній є контрастним до фону малюнка. В окремих випадках прорізані лінії обережно заливають лаком з

бронзою у вигляді порошку, що на чорному фоні створює достатньо декоративний вигляд, особливо на жіночих прикрасах.

Контурну різьбу часто покривають фарбами. Для цього на заготовці олівцем намічають контур, елементи його розфарбовують і обробляють за технологією, яка описана вище.

Різновидом плоско-рельєфної різьби є різьблення із заокругленими краями. Це плоска різьба, яку виконують відповідними інструментами, після цього заокруглюють – «заовалюють» краї з боку малюнку за допомогою косяка-ножа або стамески. В результаті такої техніки на малюнку з'являється світлова тінь, яку підсилюють, якщо западини профарбовують морилкою. Така художня обробка матеріалу дає змогу майстру шукати власний естетичний вигляд виробу – малюнок цієї різьби може бути контрастним до загального фону; фон може бути темним, а малюнок світлий або навпаки, на світлому фоні виконують темний малюнок і т.д.

Наступним різновидом художньої обробки деревини різьбленням є різьба з підібраним фоном. Це вид плоско-рельєфного різьблення, в якому малюнок піднімається над фоном. Поверхня обробленого фону може бути гладенькою, бугристою, у вигляді сітки, зірочок і т.д. Фон добирають за допомогою двох операцій: зрізують і загладжують стамесками, а потім наносять фоновий малюнок.

Рельєфним різьбленням називають таке різьблення, коли вирізаний на деревині орнамент виступає над фоном на 5-8 см і більше. У порівнянні з іншими видами плоско-рельєфного різьблення даний вид різьби є більш декоративним і має більший естетичний потенціал. До композиції рельєфного різьблення може бути включене широке коло мотивів: рослинний і тваринний світ, вази, емблеми, профільні деталі та інші елементи. Різьблення цієї техніки є малодоступним для учнів, проте має необхідну складність для студентів, що відповідно вимагає від них не лише навиків формотворення, але й точності та окоміру, твердої руки, досвіду в роботі з матеріалом.

До початку процесу різьблення, розробляють малюнок, який будуть переносити на заготовку. Після того як креслення перенесено, його продовжують на краї заготовки, доводять окремі лінії малюнку, якщо є потреба. Зовнішні лінії контурів прорізають не до кінця фону, залишаючи припуск на обробку заготовки. На всіх однакових точках елементів орнаменту, починаючи з верхніх висот рельєфу, за малюнком кожен деталь занижують до потрібної глибини. Зниження виконують зрізанням певної товщини деревини стамескою або ножем-косяком. На занижених завитках відновлюють малюнок і потім зверху, зрізують фаски, прорізають та заокруглюють деталі рисунка, слідкуючи за точним співпаданням однакових елементів композиції.

Висновок. Підсумовуючи проведений аналіз видів художньої обробки деревини можна відзначити, що як технологічний процес даний вид декоративно-прикладного мистецтва є трудомістким і водночас має достатньо велику дидактичну (навчально-розвиваючу) цінність для майбутніх учителів трудового навчання.

Використана література :

1. Антонович С.А., Захарчук-Чугай Р.В., Станкевич М.Е. Декоративно-прикладне мистецтво. – Львів: Світ, 1993. – 272 с.
2. Бардина Р.А. Изделия народных художественных промыслов и сувениры // Учеб пособие для проф.-техн. Учеб. Заведений. – М.: Высш. Школа, 1977. – 310 с.
3. Данилов А. Эстетический потенциал народного искусства // Нар. Образование. – 1985. - №6. – С.62-64.
4. Духанкин К.П., Егоров Ф.И., Лукинов Б.П., Седов К.М., Чарнецкий Я.Я. Виды изобразительного искусства. – Л.: Госучпедгиз, 1959. – 273 с.
5. Латинина Л.А. Образы народного искусства. – М.: Знание. – 1983. – 48 с.

6. Мусієнко В.Д., Захарченко Р.О., Сидоренко В.К., Тхоржевський Д.О. Прилучення учнів до національної культури у процесі трудового навчання. – К.: УДПУ, ым. М.П.Драгоманова, 1997. – 122 с.

7. Основы художественного ремесла: Пособие для учителя. В 2-х частях/ В.А.Барадулин, О.В.Танкус. – М.: Просвещение, 1986. – Ч.1. – 240 с.; Ч.2. – 272 с.

8. Рафаенко В.Я. Народные художественные промыслы. – М.: Знания, 1986. – 53 с.

9. Столович Л.Н. Жизнь – творчество – человек. Функции художественной деятельности. – М.: Политиздат, 1985. – 415 с.

10. Українська минувшина: Ілюстрований етнографічний довідник / А.П.Пономарьов, Л.Ф.Артюх, Т.В.Косьміна та ін. – К.: Либідь, 1994. – 256 с.

11. Шевчук Л.В. Дети и народное творчество. – М.: Просвещение, 1985. – 128 с.

Народні традиції художньої обробки деревини як складова частина естетичного виховання студентів

Потапкін В. С. викладач кафедри технологічної освіти Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Анотація. У статті проведено аналіз окремих видів художньої обробки деревини як складової частини естетичного виховання студентів

Ключові слова: народні традиції, естетичне виховання, трудове навчання, художня обробка деревини.

Folk traditions of wood processing as an integral part of aesthetic education of students

Potapkin V.S. teacher of technology education department Uman State Pedagogical University named after Pavlo Tychna

Abstract. The article analyzes individual types of wood processing as part of aesthetic education of students

Key words: folk traditions, aesthetic education, labor training, artistic processing of wood.